

Смоляр Т. В.,

студент кафедри тюркології

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Спотар-Аяр Г. Ю.,

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри тюркології

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ФОРМИ – *DIĞI İÇİN* // – *ACAĞI İÇİN* ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТИ СЕМАНТИКИ ПРИЧИННОСТІ В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. Останнім часом мова дедалі активніше розглядається у функціональному напрямі. Функціональна граматики є одним із найбільш продуктивних напрямів вивчення семантики мовних засобів й особливостей їх функціонування. У його основі є вихід за межі класичного вивчення мови як системи, замкненої в самій собі, яка притаманна структурній лінгвістиці. Функціональна граматики залучає до дослідження так званих «чинник людини в мові», тобто антропоцентричний підхід, який ставить у центр дослідження мовця. Основним здобутком досліджень функціональної граматики вважається двобічність напрямку аналізу: від значення (семантики, функції) до засобів їх реалізації та від засобів реалізації до функції, на протилежності класичному структурному підходу, який базується на аналізі у векторі від форми до вживання.

Стаття присвячена дослідженню фрейму **причина** в турецькій мові, який будь-яким чином пов'язаний з ідеєю причини (причинно-наслідковими зв'язками) та безпосередньо його морфологічним репрезентантом. У статті розглянуто причинність як семантичну категорію у зв'язку з темпорально-аспектуальним комплексом, оскільки в турецькій мові темпоральний компонент є властивим категорії причинності як другорядний семантичний елемент. Проаналізовано структуру конструкцій, етапи їх формування та рівень граматикизації.

У турецькій мові набір мовних засобів для вираження фрейму **причина** утворюють морфологічні, морфолого-синтаксичні (поєднання морфологічних форм з післяйменниками й іменниками) або суто синтаксичні засоби реалізації семантики причинності: дієприслівники й дієприслівникові комплекси *-diği için*, *-acağı için*, *-diğından*, *-diğından dolayı*, *-acağından (dolayı)*; герундіальні комплекси *-ması sebebiyle*, *-ması nedeniyle*; іменник + післяйменник *yüzünden*; іменник у висхідному відмінку + післяйменник *dolayı*. Вони є різними за своєю структурою, частотою функціонування та стилістичним потенціалом. Конструкція *-diği için* входить до центру (ядра) функціонально-семантичного поля причинності.

Форми *-diği için* / *-acağı için* є універсальними для всіх стилів мовлення й одночасно є найбільш функціональними в усному мовленні з прототиповим значенням причинності.

Ключові слова: категорія причинності, причинно-наслідковий зв'язок, темпоральність, турецька мова, афікс.

Постановка проблеми. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених вивченню мовних засобів, які реалізують семантику причинності (причинно-наслідкового зв'язку), ця область лінгвістичних досліджень продовжує викликати інтерес вчених, оскільки різноманіття проявів аналізованих відносин свідчить про фундаментальність і високу значимість причинності для сприйняття носіями мови навколишньої дійсності. Вони допомагають розкрити безліч закономірностей функціонування мовної системи та її взаємозв'язку з розумовими процесами, а саме: простежити специфіку концептуалізації та категоризації мисленням навколишньої дійсності і розглянути результати вищезначених процесів, зафіксованих у мові.

Концепт причинності становить об'єкт нашої наукової розвідки. Предметом дослідження є форми *-diği için* // *-acağı için* як засіб реалізації семантики причинності в межах відповідного функціонально-семантичного поля темпорально-аспектуального комплексу турецької мови.

Практична цінність дослідження визначається можливістю використання її основних положень і висновків у відповідних розділах лекційних курсів із синтаксису турецької мови, практичного курсу граматики.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Фрейм причини в турецькій мові досліджували С.В. Сорокін та В.В. Пілік у своїй праці «Граматикизований фрейм «Причина» в українській і турецькій мовних картинах світу (зіставно-когнітивний і перекладознавчий аспекти)» [1].

У пропонованій науковій розвідці аналізується фрейм причина, який виражається в сучасній турецькій мові морфологічними та морфолого-синтаксичними засобами. Нині в тюркології існує проблема ідентифікації та категоризації морфологічних способів реалізації цієї семантичної категорії. Зокрема, особливу увагу потребує надання лінгвістичного визначення категорії дієприслівника. Проблема дослідження категоріальних ознак дієприслівника, принципи класифікації дієприслівників неодноразово ставали предметом уваги як вітчизняних, так і закордонних дослідників-тюркологів. Найпомітнішими з таких досліджень є праці П.І. Кузнецова [2], А.М. Кононова [3; 4], О.М. Баскакова [5], В.Г. Кондратьєва [6], А.В. Дібо [7], Z. Korkmaz [8], М. Erdal [9], L. Johanson [10], В. Hünerli [11] та деяких інших науковців, а також монографія

С.В. Сорокіна «Турецька й українська мови в системі координат «ВИД – ЧАС – МОДАЛЬНІСТЬ» [12].

Метою статті є аналіз специфіки функціонування репрезентантів семантики причинності в сучасній турецькій мові, що передбачає реалізацію таких завдань: проаналізувати структуру конструкцій, етапи їх формування та рівень граматикизації компонентів; встановити специфіку функціонування конструкцій у діахронічній площині; з'ясувати чи спостерігається перехід з однієї семантики в іншу в процесі еволюції конструкції.

Виклад основного матеріалу. Сучасний лінгвістичний функціоналізм характеризується одночасним розвитком кількох течій та шкіл. Насамперед варто зазначити різні напрями, що розвивають ідеї Празького лінгвістичного гуртка, а саме: англійський функціоналізм, французький напрям функціональної граматики, голландська школа, функціонально зорієнтовані теорії генеративної семантики, американський функціоналізм та різні напрями функціональної граматики, які досліджуються вітчизняною лінгвістикою. Насамперед ідеться про вихідні теоретичні постулати й здобутки Санкт-Петербурзької школи функціональної граматики. Серед найвідоміших вітчизняних лінгвістів, які працюють у функціональному напрямі, – О.В. Бондарко, В.Г. Гак, Ю.С. Степанов, Н.Ю. Шведова, Д.М. Шмельов та інші.

Методологічні принципи, закладені й розвинуті у працях представників Санкт-Петербурзької школи функціональної граматики, ґрунтуються насамперед на теорії функціонально-семантичного поля, що являє собою двобічну «змістовно-формальну» єдність, яка створюється граматичними одиницями і категоріями разом із різнорівневими засобами, взаємопов'язаними з ними і поєднаними на семантико-функціональній основі [13, с. 40]. Такий підхід дає доволі цінні з наукового погляду результати дослідження.

Сучасні лінгвістичні дослідження характеризуються орієнтацією на дослідження концептів. Концепт – це фрагмент екстралінгвальної дійсності, який на мисленнєвому рівні дискретизується певним етносом і відображується в мовленні за посередництвом відповідних формальних (граматичних, лексичних) засобів. Сукупність однотипних концептів поєднується в межах фрейму. Своєю чергою концепти та їх сукупності (фрейми) утворюють концептуальну (мовну) картину світу певної мови [1, с. 38]. Отже, зміст концепту виводиться опосередковано на підставі мовних одиниць, що його матеріалізують.

С.В. Сорокін та В.В. Пілік зазначають, що в турецькій мові існують такі концепти фрейму **причина**: 1) причина, пов'язана з реалізацією дії, з наявністю темпорального компонента; 2) причина, пов'язана з реалізацією дії, без наявності темпоральної складової частини; 3) причина, пов'язана з реалізацією стану або викликана ким-небудь. Ці три концепти є ключовими в межах фрейму **причина**. Крім цього, можна говорити про смисловий компонент причинності як складник інших концептів (наприклад, концепт «другорядна дія, що пояснює спосіб реалізації головної дії, з наявністю причинної семантики»), а також про ускладнення концепту **причина** додатковими семантичними компонентами (ускладнення смисловим компонентом «інтенція»). Власне конструкція *-diği için* належить до концепту «причина, пов'язана з реалізацією дії, з наявністю темпорального компонента», а *-acağı için* – до концепту «при-

чина, пов'язана з інтенцією щодо реалізації в площині майбутнього часу» [1, с. 39, 43–44].

На думку А.В. Дибо, від первинної поліфункціональної форми на * *-dy* ще на стадії «давньомовного стану» була створена похідна форма на * *-dyk*. Формант *-k* у цій конструкції мав «синтаксичне» значення, будучи генетично пов'язаним із давніми класно-дейктичними показниками, які згодом були переосмислені і спрощені у складі двокомпонентних зрощень. Як припускає А.В. Дибо, саме недієслівність другого елемента була причиною своєрідного «закриття» особисто-предикативної семи в цих утвореннях, тому вони порівняно з показниками первинного шару виявлялися функціонально обмежені застосуванням в якості форм неповної вербальності – імен дії, дієприкметників, дієприслівників [7, с. 256].

Форма на *-dyk* відповідно до її початкового поліфункціонального статусу вільно виступала в кількох амплуа неповної вербальності: як дієприкметник, як дієслівне ім'я дії в двох різновидах – субстантивній та ад'єктивній. Порівнюючи близькі за ад'єктивною функцією, але не однакові в семантичному плані словосполучення *yazmadık konu / yazılmadık konu*, А.В. Дибо доходить висновку, що якийсь час форма на *-dyk* функціонувала і як квазидієприкметник, і як справжній дієприкметник: свідченням останнього є продовження використання пасивних форм, які семантично тлумачаться тільки як дієприкметник [7, с. 256–259].

На ранніх етапах розвитку мови, таких як орхон-тюркський та давньоуйгурський, ми застосовуємо початок застосування морфологічно похідних форм: форма на *-duk / -dyk* + особисті афікси присвійності + (при необхідності) афікси відмінка [14, с. 125–126]. А.В. Дибо стверджує, що приєднання іменних афіксів до форми на *-dyk* сильно обмежує її споконвічну полісемантичність, бо з цими афіксами форма на *-dyk* виступає тільки як ім'я дії. У сучасній турецькій мові форма на *-dik*, за деякими винятками, тепер завжди застосовується тільки з присвійними афіксами. Зокрема, вчений зазначає, що в понад 90% випадків вживань сучасна турецька форма на *-dik* однозначно характеризується як дієслівне ім'я дії. І тільки в низці застиглих форм, словосполучень і клішованих конструкцій у формі на *-dik* все ще проглядаються залишкові риси її споконвічного поліфункціонального потенціалу [7, с. 259–260].

Крім того, у своїй праці Махмуд Кашгарі зафіксував вживання форми на *-duk* «в огузів, а також кипчаків і суваров» замість форми на *-dy*, що, можливо, варто інтерпретувати як народно-розмовне використання напівпредикативної форми в ролі форми фінітної. А.В. Дибо припускає, що втягування форми неповної вербальності *-dyk / -duk* в оказіональне, а в низці випадків і узуальне функціонування як предикативну форму відбувалося в різний час і в різних тюркських діалектах, супроводжувалося різними морфологічними і стилістичними обмеженнями. Однак завжди процес ревербалізації (фінітизації) показника вторинного шару був більш пізнім щодо генезису самого цього показника. У цьому плані дієслівні форми первинного і вторинного шарів принципово різняться. І тому, зокрема, включення показників вторинного шару (*-duk, -mys, -uan* та інших) до складу первинних часових формантів у реконструкціях Б.А. Серебреннікова і А.М. Щербака видається необхідним [7, с. 259–260].

П.І. Кузнецов зазначає, що форма на *-дук* вживалася як дієприкметник вже в ранніх пам'ятках тюркомовної писемності,

проте, на відміну від того, що ми бачимо зараз, ті ж форми широко використовувалися і в функції: фінітного дієслова-2, тобто в позиції присудка підрядного речення. В орхоно-снісейських пам'ятках ця форма згадується в: 1) каганладук каган (КГб 7, ОП / Онгінська пам'ятка /); 2) «каган, що царював» [2, с. 142–144, 155, 159].

Натомість В.Г. Кондратьєв вважає, що форма на **-дук** використовувалась у рунічних пам'ятках як дієприслівник (субстантивно-атрибутивна дієслівна форма). Науковець стверджує, що форма **-дук** має перфектне значення і позначає стан, який настав у результаті дії, що передував часу кінцевого присудка [6, с. 9, 93–96].

На думку С.В. Сорокіна, в основі традиційного підходу до класифікації дієприкметників, дієприслівників й «імен дії» лежить змішування схожих формально, але з функціонального погляду докорінно відмінних граматичних утворень. Так, сукупність граматичних форм, які об'єднуються під загальною назвою **-dik /-acak** – форма, не є гомогенною. Її становлять окремі елементи, які різняться за своїми семантичними й функціональними характеристиками. Тому С.В. Сорокін вважає, що граматичне утворення **-dik /-acak** є дієприкметником і співвідноситься з іншими дієприкметниковими формами турецької мови як за своєю семантикою, так і за синтаксичними функціями (атрибутивне використання), а також зазначає, що єдиною відмінністю названого дієприкметника від решти дієприкметникових форм є його «особовий» характер, тобто наявність релятивного афікса, який вказує на суб'єкта – виконавця дії. Особовий дієприкметник так само, як і решта дієприкметників турецької мови, однак більшою мірою має здатність підлягати субстантивації, тобто переходити в розряд іменників, набуваючи іменникових властивостей і, відповідно, можливості використовуватися в реченні у функціях, властивих іменнику, як-от: підмет, прямий і непрямої додаток тощо. Подальший розвиток субстантивованого особового дієприкметника уможливує його регулярне використання й у функціях різноманітних обставин – часу, причини, порівняння тощо. Таким чином, йдеться про його вживання у функції дієприслівника [12, с. 226].

Синтаксичне прилягання післяйменника **için** до форми на **-dik** спостерігається ще в мові орхоно-снісейських пам'яток. Так, причинна конструкція **dik için** та **dik+ın için** зафіксована 25 разів, при цьому 18 разів (70%) зустрічається перша форма [6, с. 155]. В.Г. Кондратьєв також зазначає, що використання післяйменника **uçun** згадується ще в мові пам'яток давньотюрської писемності VIII–XI ст. та має причинне значення [6, с. 124, 126, 127].

Конструкція **-diği için**, яка в сучасній турецькій мові реалізує семантику причинності, формується з двох компонентів, які, на нашу думку, спочатку були незалежними компонентами, надалі внаслідок процесу граматикизації сформували єдиний понятійний субстрат. М. Хаспельмат зазначає: «Граматикизація – це діяхронічна зміна, в процесі якої частини конструкційної схеми (*constructional schema*) входять у відносини більш сильної залежності» [15, р. 17–44]. На прикладі цієї конструкції ми бачимо сформований єдиний понятійний субстрат, в якому спостерігається лінійна послідовність понятійних компонентів. В основі об'єднання значень у довші «ланцюжки» лежить так званий «принцип суміжності»: якщо граматичний показник будь-якої мови кодує які-небудь два значення на

семантичній карті, він має кодувати і всі значення, розташовані між ними. Діяхронічні семантичні карти дають змогу прослідкувати можливий історичний шлях розвитку значення. На діяхронічних семантичних картах зв'язок між значеннями зображають у вигляді стрілок. Приклади діяхронічних семантичних карт розглядаються в працях Дж. Байбі, М. Хаспельмата, Й. ван дер Аувери та В.А. Плунгяна, С.Г. Татевосова та ін. [16, с. 38, 44–45].

Згідно з теорією граматикизації, дослідивши конструкцію в діяхронічній площині, можемо дійти висновку, що сучасна конструкція **-diği için** пройшла такі етапи свого створення.

1-й етап. Думки тюркологів із приводу походження **-duk** форми від **-du** чи, навпаки, різняться. Так, як зазначалося вище, на думку А.В. Дібо, від форми на **-du** ще на стадії «давньомовного стану» була утворена похідна форма на **-duk** [7, с. 256]. Натомість П.І. Кузнєцов вважає першочерговою формою на **-duk** та похідну від неї **-du** [2, с. 159].

2-й етап. Приєднання післяйменника **uçun** до **-duk** форми. П.І. Кузнєцов зазначає, що для мови орхоно-снісейських пам'яток характерне вживання конструкції **-duğın uçun** без афіксів присвійності. Тобто здебільшого вживалася конструкція **-duk uçun** [2, с. 155–158, 164].

3-й етап. Приєднання до **-duk** форми афікса присвійності + післяйменник [2, с. 158].

Схематично становлення конструкції можна відтворити таким чином:

***dı** → **dik** → **dik için** → **diği için**

Варто зазначити, що форма **-duk** у мові пам'яток давньотюрської писемності VIII–XI ст. є ідентичною формі **-dik** у сучасній турецькій мові [6, с. 104]. А післяйменник, який мав форму в давньотурецькій мові (*Eski Türkçe'de*) **uçun**, а томім в османській мові (*Osmanlı Türkçesi*) форми **üçün** та **için** у сучасній турецькій мові має форму **için** [17, с. 501].

За часів османської мови конструкція **-duk için** (суч. **-diği için**) була частково замінена конструкціями з перським синтаксисом: лексеми *çünkü*, *ki*; вставні слова та вирази – *bu yüzden*, *bu sebepten dolayı*, *bu nedenle*, *bunun içindir ki*, *şu sebeptendir ki*, *o sebeple*, *her nedense* [17, с. 18, 22, 30–31, 482, 490–493; 8, с. 1095, 1127–1128; 8, Вступ. ХCV].

Досліджений нами емпіричний матеріал – романи Орхана Памука «*Bıla Вежа*» (ориг. Orhan Pamuk «*Beyaz Kale*» 1985 р.) та Кемаля Тахіра «*Батьківщина-мати*» (ориг. Kemal Tahir «*Devlet Ana*» 1967 р.) – дає змогу говорити про актуалізацію вживання конструкції **-diği için** та вставних слів та виразів, які виражають семантику причинності.

Зокрема, у першому з вищезгаданих романів конструкція **-diği için** вживається 33 рази: «*Rüyaları hatırlatan mavi ebrulu zarif bir ciltle ciltlendiği, okunaklı bir yazıyla yazıldığı ve soluk devlet belgelerinin arasında pırl pırl parladığı için hemen dikkatimi çektі*» [18, с. 5] – «Це одразу привернуло мою увагу, оскільки воно було зв'язане витонченою шкірою з блакитними мармуровими відтінками, що нагадує мрії, написано розбірливим письмом і яскраво сяяло серед блідих державних документів». Зафіксовано *bu yüzden* у кількості 15 разів: «*Benim hikâyemde insanların başına gelen de buymuş işte: Bu yüzden kahramanlar kendileri olmaya bir türlü katlanamıyor, bu yüzden hep bir başkası olmak istiyorlarmış*» [18, с. 105] – «Це те, що сталося з людьми в моїй історії. Ось чому герої просто не терплять бути собою, тому вони завжди хотіли бути кимось

іншим». Також функціонує післяйменник *yüzünden* – 14 разів: «*Böylece hikâyet, kendi iç mantığının zorlamalarının ya da benim hayâl gücümün tembelliği yüzünden beni de heyecanlandıran bambaşka bir biçim aliverdi*» [18, с. 113] – «Таким чином, моя історія набула зовсім іншої форми, що викликало і у мене піднесення **через** примуси власної внутрішньої логіки чи лінощі моєї уяви».

А в другому романі конструкція *-dığı için* вживається 31 раз: «*Ülkede güven kalmadığı için, kapısız kalan leventler derviş abdal kılığına girer oldu*» [19, с. 187] – «**Оскільки** довіри до країни не було, солдати, які залишились без домівки, були переодягнені в дервіш-абдалістів». Зафіксовано вживання вставних виразів *bu sebepten* – 8 разів, *o sebepten* – 2 рази: «*Panayot, çömelmeyi eskiden beri hem sevmiyor, hem de beceremiyordu. Bu sebepten altınları iki büklüm toplamaktaydı*» [19, с. 635] – «Панайот не любив і довго не міг робити присідання. **З цієї причини** він збирав золото трішки зігнутий». Високу частоту функціонування виявив *bu yüzden* – 25 разів: «*Mavro duyduklarıyla dehşete kapılmış, akli başından gitmişti. Osman Bey'in sorusunu bu yüzden anlayamadı, Orhan Bey'in yüzüne yalvaran, çaresiz bakışlarla baktı*» [19, с. 403] – «Мавро жажнувся від почутого, і його розум зник. **З цієї причини** він не зміг зрозуміти запитання Османа Бея, та відчайдушно подивився на обличчя Орхана Бея». Досить часто вживається конструкція післяйменник *yüzünden* – 42 рази: «*Ezilmiş kaslar yüzünden parmaklarını oynattıkça hâlâ acı duyuyordu*» [19, с. 510] – «Натискаючи пальцями, він все ще відчував біль **через** здавлені м'язи».

С.В. Сорокін зазначає, що зі структурно-морфологічного погляду конструкція *-dığı için* належить до псеводієприслівників (квазидієприслівники), які являють собою дискретні (формально розчленовані) утворення – морфологічні комплекси, інтегровані на основі інших морфологічних форм (субстантивованих дієприкметників, рідше інфінітивів, герундіїв) із включенням додаткових морфологічних елементів – післяйменників [12, с. 227–228]. За функціонально-семантичною класифікацією дієприслівників, яка є ключовою для функціонального дослідження темпорально-аспектуального комплексу турецької мови, конструкція *-dığı için* належить до **дієприслівників причини** [12, с. 228].

Б. Хюнерлі, А. Гьоксел та С. Керслейк у своїх працях також зазначають, що форма *-dığı için // -acağı için* є дієприслівником та має причинне значення [11, с. 624–625; 20, р. 415].

Форма з основою на *-acak (-acağı için)* має також причину семантику з єдиною відмінністю – перенесення дії у площину майбутнього часу щодо головної дії.

Висновки. Таким чином, функціонування конструкції *-dığı için* спостерігається вже в мові орхоно-снісейських пам'яток та реалізує семантику причини.

Конструкція *-dığı için* сформувалась внаслідок процесу граматикизації.

За часів османської мови конструкція *-duk için* (суч.-*-dığı için*) була частково замінена конструкціями з перським синтаксисом, надалі (в сучасній турецькій мові) вона знову відновила свою вагу в частотності функціонування.

Думки дослідників-тюркологів загалом сходяться на тому, що конструкції *-dığı için // -acağı için* за функціонально-семан-

тичною класифікацією дієприслівників належить до **дієприслівників причини**.

Форма *-dığı için // -acağı için* є стилістично немаркованою граматичною мовною одиницею, оскільки ця форма є універсальною для всіх стилів мовлення та є найбільш частотною в аспекті використання в текстах будь-яких функціональних стилів.

Перспективами подальших досліджень є аналіз інших мовних одиниць, які є репрезентантами семантики причинності в турецькій мові.

Література:

1. Сорокін С.В., Пілик В.В. Граматикалізований фрейм «Причина» в українській і турецькій мовних картинах світу (зіставно-когнітивний і перекладознавчий аспекти). *Українська орієнталістика* : збірник наук. праць. 2007. С. 36–45.
2. Кузнецов П.И. Система функциональных форм глагола в современном турецком языке : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.22 «Языки народов зарубежных стран Азии, Африки, аборигенов Америки и Австралии». Москва, 1983. 373 с.
3. Кононов А.Н. Грамматика современного турецкого литературного языка. Москва; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1956. 570 с.
4. Кононов А.Н. Заметки по морфологии турецкого языка. *Советская тюркология*. 1980. № 2. С. 14–27.
5. Баскаков Н.А. Морфологическая структура слова в тюркских языках. Морфологическая структура слова в языках различных типов. Москва; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1963. С. 76–83.
6. Кондратьев В.Г. Грамматический строй языка памятников древнетюркской письменности VIII–XI вв. Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1981. 192 с.
7. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Пратюркский язык – основа. Картина мира пратюркского этноса по данным языка / отв. ред. Э.Р. Тенишев, А.В. Дыбо. Москва : Наука, 2006. 908 с.
8. Korkmaz Z. Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi). Ankara : TDK, 2009. 1124 s.
9. Erdal M. A grammar of old Turcic. Leiden; Boston: Brill, 2004. 575 p.
10. Johanson L. On Turkic converb clauses. In: *Haspelmath, Martin & König, Ekkehard (eds.). Converbs in cross-linguistic perspective. Structure and meaning of adverbial verb forms – adverbial participles, gerunds. Empirical approaches to language typology* 13. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1995. P. 313–347.
11. Hünerli. B. Oğuz Grubu Türk lehçelerinde zarf-fiiller. Doktora tezi. Edirne, 2012. 1034 s.
12. Сорокін С.В. Турецька й українська мови в системі координат «вид – час – модальність» : монограф. Київ : Вид-во КНЛУ, 2009. 341 с.
13. Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. Ленинград : Наука, 1983. 208 с.
14. Кононов А.Н. Грамматика языка тюркских рунических памятников (VII–IX вв.). Ленинград : Наука, 1980. 255 с.
15. Haspelmath M. On directionality in language change with particular reference to grammaticalization. / *Up and down the cline: The nature of grammaticalization* 59. 2004. P. 17–44.
16. Майсак Т.А. Современная теория грамматикизации: ч. первая, 2005. 78 с. URL: http://lingvarium.org/maisak/publ/Maisak_2005-part1.pdf.
17. Ergin M. Türk Dil Bilgisi. İstanbul : Bayrak Basım, 2009. 528 s.
18. Pamuk O. Beyaz Kale. 1985. 117 с.
19. Tahir K. Devlet Ana. *Yeni Kitaplarım*, 1967. 697 с.
20. Göksel A., Kerslake C. TURKISH: a Comprehensive Grammar. London: Routledge. 2005. 510 p.

Smoliar T., Spotar-Ayar G. Forms *-dığı için* // *-acağı için* as representatives of the semantics of causality in Turkish language

Summary. Recently, language is increasingly considered in the functional direction. Functional grammar is one of the most productive areas of studying the semantics of language tools and features of their functioning. It is based on going beyond the classical study of language as a self-contained system, which is inherent in structural linguistics. Functional grammar involves the so-called “human factor in language” (the anthropocentric approach) that puts the speaker at the center of research. The main achievement of functional grammar research is the two-way direction of analysis: from meaning (semantics, functions) to their means of implementation and from means of realization to function, as opposed to the classical structural approach based on vector analysis from form to use.

The article is devoted to the study of the frame of cause in Turkish language, which is in any way connected with the idea of cause (cause and effect relations). The article considers causality as a semantic category in connection with the temporal-aspect complex, because in Turkish language the tem-

poral component is inherent in the category of causality as a secondary semantic element. The structure of constructions, the epics of their formation and the level of grammaticalization are analyzed.

In Turkish language, the set of linguistic means for expressing the frame of the cause are such as morphological, morphological-syntactic (combination of morphological forms with postpositions and nouns) or purely syntactic means of realizing the semantics of causality: converbs and adverbial verb complexes *-dığı için*, *-acağı için*, *-dığından*, *-dığından dolayı*, *-acağından (dolayı)*; gerundial complexes *-ması sebebiyle*, *-ması nedeniyle*; noun + postposition *yüzünden*; noun with *-dan/-den/-tan/-ten* + postposition *dolayı*. They are different in their structure, frequency of operation and stylistic potential. The construction *-dığı için* is part of the center (core) of the functional-semantic field of causality.

The forms *-dığı için* / *-acağı için* are universal for all speech styles and at the same time are the most functional in oral speech with a prototype meaning of causality.

Key words: category of causality, cause and effect relations, temporality, Turkish language, affix.